

Berättelser, retorik och medier

TEXTER TILL MINNE AV SOFI QVARNSTRÖM

BERÄTTELSE, RETORIK OCH MEDIER
TEXTER TILL MINNE AV SOFI QVARNSTRÖM

Berättelser, retorik och medier

Texter till minne av Sofi Qvarnström

TOMMY BRUHN (RED.)

LUNDS
UNIVERSITET

STUDIA RHETORICA LUNDENSIA 5

Retorikämnet vid Lunds universitet är ett nygammalt ämne. Universitetet grundades år 1666, och redan under dess första år fanns professorer i ämnet retorik. Efter 200 års frånvaro fick universitetet åter en professor i retorik tack vare en generös donation av Christian W. Jansson. Skriftserien *Studia Rhetorica Lundensia* lanserades 2015 och publicerar antologier, monografier – inklusive avhandlingar – och läromedel på de nordiska språken. Redaktörer för serien är Anders Sigrell och Tommy Bruhn.

Studia Rhetorica Lundensia kan beställas via Lunds universitet:

www.ht.lu.se/serie/rhetorica/

E-post: skriftserier@ht.lu.se

Copyright The editors and the authors, 2020

All texts from this volume is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivatives 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0>

All images are all rights reserved, and you must request permission from the copyright owner to use this material.

ISBN 978-91-89213-04-3 (print)

ISBN 978-91-89213-05-0 (PDF)

<http://doi.org/10.37852/62>

Studia Rhetorica Lundensia 5

ISSN 2002-2018

Cover design and typesetting Jonas Palm

Printed in Sweden by Media-Tryck, Lund University, Lund 2020

Media-Tryck is a Nordic Swan Ecolabel certified provider of printed material. Read more about our environmental work at www.mediatryck.lu.se

MADE IN SWEDEN

SOFI QVARNSTRÖM 1976-2018

Förord

Marie Cronqvist

Sofi Qvarnström lämnade oss i augusti 2018 och saknaden är fortfarande stor. Som forskare och lärare hann hon göra mycket på kort tid. Sofi var lektor i retorik på KOM sedan 2012 och var innan dess verksam inom ämnet litteraturvetenskap i Uppsala och vid Högskolan i Gävle. Hon disputerade 2009 på avhandlingen *Motståndets berättelser. Elin Wägner, Anna Lenah Elgström, Marika Stiernstedt och första världskriget*, som var en viktig del i den kulturhistoriska nyorienteringen i forskningen om Sverige under första världskriget. Hon var med och grundade det första forskningsnätverket om första världskriget i Norden och skrev huvudartikeln om Sverige i *1914–1918-online. International Encyclopedia of the First World War*.

Efter sin avhandling fick Sofi finansiering från Vetenskapsrådet för projektet ”Skogen som löfte, offer och minne. Representationer av baggböleriet i svensk fiktion 1880–1920” och detta bar frukt i ett antal artiklar om de betydelser som i skönlitteraturen knöts till den norrländska skogen kring sekelskiftet 1900. Med stor känslighet och precision undersökte Sofi de betydelseförskjutningar som blev viktiga i en tid av spänningar mellan tradition och landsbygd å den ena sidan och modernitet och urbanitet å den andra. Hennes speciella infallsvinkel var retorisk, eftersom hon menade att dessa betydelseförskjutningar kan analyseras med hjälp av begreppet retorisering, det vill säga den process då ett språkbruk blir mer övertygande. På så sätt fördjupade hon analysen av det som annars ofta ses som politisk opinionsbildning i baggböleri-litteraturen.

Under sin tid hos oss på KOM så utforskade Sofi hur ett retoriskt fokus kan vara ett viktigt komplement också i medieanalyser, inte minst i trans-

mediala relationer. Särskilt intresse ägnade hon skönlitteraturens retorik och den skönlitterära boken som medium. Hon satt också i redaktionen för tidskriften *Rhetorica Scandinavica*. I ett spännande nytt projekt ville hon gå vidare till en annan mediegenre med flera tillhörande medieformer, nämligen reklam. Av HT-fakulteternas forskningsnämnd fick hon 2017 finansiering för att arbeta med en forskningsansökan om mediehistoriska och retoriska analyser av svensk reklam kring sekelskiftet 1900. Det speciella perspektiv som Sofi hade kunnat bidra med till den forskningen kommer nu att saknas – men vår stora förhoppning är att någon annan forskare kommer att ta upp stafettpippen som hon lämnat över.

Vid sidan om sin forskning var Sofi en hängiven och mycket uppskattad lärare – alltid lugn, vänlig och professionell. Hon var en av få, förmodligen hittills den enda, på institutionen som undervisat i samtliga fyra ämnen. Inte bara i den retoriska utan också i den mediehistoriska miljön på KOM var Sofi en viktig och självklar medlem i alla bokprojekt och nätverksinitiativ. Hon var en aktiv medlem i mediehistorikernas internationella nätverk *Entangled Media Histories* (EMHIS) och åkte på ett antal av nätverkets konferenser, och hon är därför sörjd av vänner i hela Europa.

Sofi brann också för tvärvetenskap. Sedan 2013 arbetade hon i ett forskarnätverk tillsammans med litteraturvetare, filmvetare, historiker och forskare i mänskliga rättigheter, något som strax före sommaren 2018 resulterade i den gemensam antologin *War Remains: Mediations of Suffering and Death in the Era of the World Wars* (red. Cronqvist & Sturfelt). Sofi skrev sin sista artikel under det år hon var sjuk i cancer och trots att vi redaktörer assisterade henne så gjorde hon allt tanke- och skrivarbete själv. Det säger något om hennes inre driv, men också om från vad hon hämtade kraft. För Sofi, liksom för så många av oss, är forskningen något som skänker mening och glädje, även när det är tungt.

Sofi kommer alltid att saknas oss i korridoren, men hennes betydelse för oss på KOM kommer inte att blekna. Med sin skarpa, analytiska blick och sin alldeles unika förmåga att vara närvarande och begåva varje samtal med en djupare dimension så var, är och förblir hon en förebild för oss alla.

Innehåll

INLEDNING	11
Tommy Bruhn	
DEL I	
BERÄTTANDE OCH MENING	15
EXISTENTIELLA PERSPEKTIV PÅ SJUKDOM	17
Mia-Marie Hammarlin	
VAD ÅTERSTÅR?	
BERÄTTELSE OM DEN NÄRVARANDE FRÅNVARON	23
Michael Rübsamen	
TEXTEN SOM SJÄLVPORTRÄTT	
FÖRFATTARJAGET I EN ARTIKEL AV SOFI QVARNSTRÖM	37
Lennart Hellspong	
DEN KLARA LINJENS KOMIK	
EN BILDRETORISK REFLEKTION ÖVER TVÅ PIPPI-ILLUSTRATIONER	51
Lisa Källström	
DEL II	
MEDIET OCH RETORIKEN	65
FOTOGRAFI OCH MÅLERI SOM MEDIETEKNOLOGIER	67
Fredrik Schoug	

”SKÖNHETEN ÄR SPECIFIK FÖR VARJE ÅLDER” MÄNNISKANS ÅLDRAR I ARISTOTELES <i>RETORIKEN</i> Janne Lindqvist	89
FALLASIER SOM KONSTRUKTIVA SPRÅKVAL: EN PERSPEKTIVISTISK SYN PÅ MÖJLIGA ARGUMENT Anders Sigrell	119
DEL III MODERNISERINGEN AV SVERIGE	135
BARBRO OCH MÄRTA – DE WÄGNERSKA PENNSKAFTEN Sara Santesson	137
KONST. POLITIK. KUNSKAP. Linn Areskoug	145
”DÄR TRÄNA SLUTA DÄR FINNS HE EN GRÄNS” FÖRESTÄLLNINGAR OM SKOGEN I NORRLÄNSK POPULÄRMUSIK 2008-2018 Tommy Bruhn	153
DET TYSTA LANDSKAPET: SAMERNA OCH FJÄLLEN I DET TIDIGA 1900-TALETS PRESS Frida Buhre	175

Inledning

Tommy Bruhn

En medmänniskas bortgång gör det akut tydligt hur mycket hon faktiskt betyder för sin omvärld. Vi vet naturligtvis om denna betydelse redan innan, men vi behöver sällan konfronteras med den. Mycket av vår vardag bygger på en slags outtalad tillit, där vi inte alltid tydligt märker alla de komplexa sätt som våra liv är sammanvävda med andras. Särskilt när en människa rycks bort långt innan hon nått ålderdomens långsamma sorti, blir döden ett tvärt brott mot den livsberättelse vi förväntar oss. Döden är i sig ett mysterium, och det absurda i den mänskliga tillvaron blir aldrig så tydligt som när vi konfronteras med döden där den i vanliga fall inte gör sig påmind.

Denna minnesskrift samlar elva texter författade av människor för vilka Sofi Qvarnström betydde mycket. Och att Sofi betydde mycket för långt fler människor än de vars texter slutligen samlats häri, har varit uppenbart för mig under arbetets gång. Sällan har en person rönt så mycket sorg och saknad från så många. Texterna är författade för att hedra Sofis minne, och de har alla tagit sin inspiration från hennes livsgärning. Läsaren kommer möta texter som närmar sig sina ämnen utifrån Sofis forskningsintressen, hennes kollegialitet och hennes lärargärning. Läsaren ska inte låta sig luras av det akademiska anslaget i flera av texterna – under dem finns otaliga samtal, minnen, fikor, samarbeten och utbyten med Sofi, stundom dolda bakom en akademisk prosa. Sådan betydelse kan ibland vara svår att få syn på; i en parentesreferens kan döljas timmar av intellektuella samtal, och en hel del av det avslappnade, livsnödvändiga sociala tramsande som hon gärna bjöd på med glädje och värme.

INLEDNING

Den vane läsaren av akademiska samlingsvolymer kommer märka att de olika kapitlen spänner över vida fält, är skrivna inom olika vetenskapstraditioner och rör sig inom ett brett spann av genrer. Det är som det ska vara. Det stod författarna fritt att själva forma en text till denna volym. Sent på hösten 2018 höll vi ett minnesseminarium i Lund, där vi läste ett urval av Sofis texter. Seminariets tydliga slutsats var att Sofi som forskare med enkel självklarhet, finess och ett engagerande språk alltid lyckades med konststycket att vara genuint tvärvetenskaplig. Någon kallade henne en renässansmänniska i ödmjuk folkhemsdräkt, och vad den formuleringen för efter återspeglas i denna bok. I texterna ekar Sofis litteratur- medie- och retorikvetenskapliga kunskap, uppfinningsrikedom och noggrannhet. Här behandlas hennes brinnande intresse för det mänskliga berättandet i det moderna Sveriges tillblivelse, i fråga om såväl författande kvinnor som röster om och från Norrland. Men hennes än viktigare gärning som kollega, medmänniska och vän behandlas också – såväl direkt som indirekt i de många iakttagelser och anekdoter som blänker till i texterna.

Denna volym är indelad i tre delar. I den första delen – *berättande och mening* – samlas texter som ur olika vinklar behandlar det mänskliga berättandet och meningsskapandet ur olika vinklar.

Mia-Marie Hammarlin skriver om sjukdom ur ett existentiellt perspektiv. I en text illustrerad med minnen av Sofis sjukdomstid, behandlar hon hur sjukdom kan vara meningsskapande. Hammarlin diskuterar också hur sjukdomen orsakar situationer där mening måste skapas, i gränslandet mellan det vardagliga livet och den värld vi kan tvingas in i av våra kroppar.

Michael Rübssamen undersöker berättandets roll vid dödsfall: Dels undersöks hur dödens mysterium framtvingar ett berättande för att bilda mening, dels vilka sociala funktioner sådant berättande fyller. Särskilt lyfts berättandet som ett motstånd mot den sociala döden, som inträder vid bortglömmandet av en person.

Lennart Hellspong tar sikte på berättaren själv, och hur denna gör sig påmind också i akademisk prosa. Genom att sätta Sofi Qvarnströms analytiska perspektiv i dialog med hennes egen text ”Är mediet retoriken? Medieringen av skogsfrågan under år 1894”, lyfter kapitlet fram hur hennes säregna akademiska stil skapar intrycket av hennes författarjag.

Lisa Källström diskuterar hur barnboksillustrationen kan berätta. I en analys av två bilder ur *Känner du Pippi Långstrump?* lyfter hon hur Vang Nymans statiska linjeföring för att representera rörelse kan skapa en upplevelse av livfullhet, enargeia, som ger en komisk effekt och bidrar till bildens kommunikativa intensitet.

I den andra delen – *mediet och retoriken* – samlas texter som utgår från Sofi Qvarnströms medieretoriska arbete.

Fredrik Schoug tar fasta på Sofis intresse för mediets meningsskapande roll. Med avstamp i hennes undersökning av verbala medier diskuterar han fotografins karaktäristika som bildmedium i förhållande till måleriet, och hur rollerna som avbildande visavi konstnärligt skapande medium förändrats i deras dialog med varandra.

Janne Lindqvist undersöker hur olika utlåtanden om ålder i Aristoteles *Retoriken* främst kan betraktas som en diskussion om retoriska resurser snarare än att de gör några anspråk på att tala om hur människor av olika ålder faktiskt är. Han visar att ålder i *Retoriken* fungerar som topiker – tankeplatser för att finna argument grundade i människors uppfattningar.

Anders Sigrell skriver om hur fallasier, vilka betraktas som argumentationsfel inom filosofisk argumentationsteori, kan betraktas som topiker och därmed som konstruktiva kategorier för retorisk argumentation. Han visar hur vad som inom logiken är otjänligt kan vara särskilt viktigt i retorikens kontextbundna sammanhang.

I den avslutande delen – *moderniseringen av Sverige* – återfinns texter som behandlar Sofis empiriska intresse för det tidiga nittonhundratalets litteratur och norrlandsskildringar.

Sara Santesson skriver om Barbro och Märta, huvudkaraktärer i två av Elin Wägners romaner. Hon spårar hur de två karaktärernas konstruktion som progressiva föredömen följer en samhällelig utveckling av kvinnorollen under de två decennier som skiljer romanernas utgivning, alltid i en strävan framåt.

Linn Areskoug reflekterar över en teateruppsättning av Wägners roman Pennskaftet. Hon diskuterar hur idéburen konst inte alltid sker utan friktion mellan politik och estetik – mellan lärande och upplevelse – och hur olika intressen hos dem som närmar sig ett verk kan tvinga in det i än det ena, än det andra.

INLEDNING

Tommy Bruhn undersöker skogen som topik i samtida norrländsk populärmusik. Han visar upp en kontinuitet i norrlandsskildringarna över tid och genregränser, hur skogen symboliskt anknyts starkt till hemmet, och hur aspekter av skogen och musikdräkten fångar särskilda känslor som anknyts till en norrländsk identitet.

Frida Buhre undersöker hur fjällen skänktes särskilda retoriska funktioner i svensk dagspressrapportering om samer under det tidiga nittonhundratalet. Hon visar hur det koloniala perspektivet i texterna positionerade samerna i en snäv ”autentisk” urfolksposition med en tydlig rumslig hemvist i fjällen, och hur sättet detta gjordes på resulterar i ett retoriskt tystande av samerna.

Med detta bjuder vi in dig att minnas Sofi med oss, så att vi tillsammans också kan bevara hennes minne. Det är vår förhoppning att dessa texter ska stimulera både till eftertanke och vidare forskning. Den läsare som hade privilegiet att göra Sofis bekantskap kommer säkerligen att såväl nicka igenkännande och upptäcka nya sidor av henne, som känna sorgens vemod och saknad än en gång. Den här minnesskriften vittnar om hur mycket en vän och kollega kan betyda – som en del av de vardagliga gemenskaper vi lätt tar för givna, som föredöme och som inspiratör. Detta hoppas vi ska vara i Sofi Qvarnströms anda, för hennes sätt att vara förkroppsligade på många sätt en djup förståelse för hur betydelsefulla ens medmänniskor är.